

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

BİLİMSEL ARAŞTIRMA YAYINLARI 32
İlahiyat Serisi: 29

TASAVVUF
Prof. Dr. Muhammet Mustafa ÇAKMAKLIOĞLU

Proje Editörü: Prof. Dr. Murat DEMİRKOL

Kapak ve Mizanpaj: TAVOOS

Baskı ve Cilt:
ANKARA ÖZGÜR MATBAACILIKBASIM YAYIN DAĞITIM SAN. TİC. A. Ş.
Ostim OSB Mh. 1250 Cd. No: 24 Yenimahalle/ANKARA
Tel: 0312.385 70 77 (Sertifika No: 46821)

1. Baskı: Ekim 2020 (2.000 adet)

ISBN: 978-625-44435-4-1

FCR Yayın Reklam Bilgisayar San. ve Tic. Ltd. Şti.
Hacı Bayram Mah. Boyacılar Sk. No:14/1 Ulus-Altındağ/ANKARA
Tel: (0 312) 310 08 60 – Fax: (0 312) 311 47 89 – E-mail: fcr@fcr.com.tr

© FCR Yayın Reklam Bilgisayar San. ve Tic. Ltd. Şti. (Sertifika no: 13178)



Bu kitaptaki yazıların bilimsel ve hukuki sorumluluğu yazarına aittir.



BİLİMSEL ARAŞTIRMA YAYINLARI
www.bilay.net info@bilay.net

PROF. DR.
MUHAMMET MUSTAFA ÇAKMAKLIOĞLU

Tasavvuf

İlahiyat



Prof. Dr. Muhammet Mustafa ÇAKMAKLIOĞLU

1970 yılında Sivas'ta doğdu. İlk ve orta öğrenimini Sivas'ta tamamladı. 1995 yılında Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesinden mezun oldu. 1996 yılında aynı fakültede Tasavvuf Tarihi Araştırma Görevlisi kadrosuna atandı. 1998 yılında Yüksek Lisansını (Erciyes Ü. SBE.), 2005 yılında Doktorasını (Ankara Ü. SBE.) tamamladı. 2008 yılında Yardımcı Doçent, 2011 yılında Doçent, 2016 yılında da Profesör oldu. 2011-2012 tarihleri arasında, Carolina Center of Middle East Studies'de (University of North Carolina NC/USA) misafir öğretim üyesi olarak alanıyla ilgili araştırmalarda bulundu. 2014 yılından itibaren görevine Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde devam etmeye başladı. 2015-2020 yılları arasında Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde öğretim üyesi olarak çalıştı. Halen Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesindeki görevine devam etmektedir.

Eserleri: *İbn Arabî'de Ma'rifetin İfadesi*, İnsan Yayınları 2007; *İbn Arabî'ye Göre İbadetlerin Manevi Yorumları*, İnsan Yayınları 2011; *Hakikat Yolcusunun Son Durağı: Abdulcebbar en-Nifferi'ye Göre Vakfe*, Litera Yayıncılık, İstanbul, 2016; *Тасаввуф илимине киришүү, которгон: Азат Токтоналиев Шакирович*, Кыргыз-Түрк «Манас» университети басылмалары, Бишкек 2018; *Tasavvufa Giriş*, Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Yayınları, Bişkek 2019.

ÖN SÖZ.....	7
-------------	---

BİRİNCİ BÖLÜM

TASAVVUFİ GELENEĞİN OLUŞMAYA BAŞLAMASI 11

1. İsmi Olmayan Hakikat: İslam Derûnilîğinin İlk Dönemi.....	13
1.1. Tasavvufi Bir Kavram Olarak Zühd.....	13
1.2. Sistemleşme Öncesi: İlk Zahidler ve Zühd Hareketleri	16
1.3. Zühdden Tasavvufa Dönüşüm: İlk Süfiler	22
2. Tasavvufi Geleneğin Sistemleşmeye Başlaması:	
Etkili Olan Şahıslar ve Eserler	28
2.1. Hâris b. Esed el-Muhasibî	29
2.2. Hakîm Tirmizî	31
2.3. Muhammed b. Abdillâh en-Nifferî	36
2.4. Ebû Nasr es-Serrâc	46
2.5. Ebû Bekir Kelâbâzî	49
2.6. Ebû Tâlib el-Mekkî	51
2.7. Abdülkerim Kuşeyrî	54
2.8. Ali b. Osman el-Cüllâbî el-Hucvirî	59
2.9. Ebu Hamid Muhammed el-Gazzâlî	65
2.10. İbn Arabî Metafizik Dönem.....	74
2.10.1. İbn Arabî'ye Tesir Eden Başlıca Endülüs Süfileri.....	75
2.10.2. Şeyhü'l-Ekber İbn Arabî	82
2.11. Mevlânâ Celâleddin Rûmî	90

İKİNCİ BÖLÜM

İSLAM MANEVİYATI OLARAK TASAVVUF..... 95

1. İsimlendirme Sorunu: Süfi ve Tasavvuf	97
2. Tasavvuf-Mistisizm İlişkisi.....	99
2.1. Mistisizmin Tanımı ve Genel Özellikleri.....	99
2.2. Tasavvuf-Mistisizm Etkileşimi.....	101
3. Müstakil Bir Disiplin Olarak Tasavvuf: Fıkh-ı Bâtın	113
4. Zâhir-Bâtın Bütünlüğü: Şeriat-Tarikat-Hakikat.....	119
5. İhsan: Kulluğun Tecrübi ve Psikolojik Yönü.....	127
5.1. Tevhidin Hakikati: Müşahedeye Dayalı İman.....	131
5.2. Kulluğun Hakikati.....	133

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MANEVİ ARINMA İLE İSLAM AHLAKININ İÇSELLEŞMESİ:

(TEZKİYE/TAHALLUK).....	137
1. Tasavvufi Ahlak Nazariyesinin Oluşumu: Teori ve Uygulama.....	139
2. İnsan Fiillerinin Ahlaki-Estetik Yönü: Hüsn ve Edep.....	141
3. Tasavvufi Eğitim ve Ahlaki Erdemlerin Kazanılması.....	147
3.1. Nefs ve Mertebeleri: (Atvâr-ı Seb'a).....	150
3.1.1. Nefs Terbiyesi (Tezkiye).....	153
3.1.2. Nefsin en Temel Temizliği: İman.....	161
3.1.3. Nefsin Kötü Ahlak ve Sıfatlardan Temizliği: Tahalluk.....	163
3.2. Mâ Sivayı Terk (Zühd/Tebettül) Olarak Tasavvuf.....	169
4. Manevi Yükseliş (Mirâc) ve Yolculuk (Seyr u Sülûk) Olarak Tasavvuf ..	174
4.1. Manevi Yolculuğun Aşamaları: Haller ve Makamlar.....	177
4.2. Yolculuğun Nihai Hedefi: Allah'a Yakınlık (Kurbîyet).....	186
4.3. Allah ile Dost Olmak: Ünsiyet ve Velayet.....	195

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

HAKİKAT BİLGİSİ: TAHAKKUK..... 199

1. Sevginin Erdiriciliği: Muhabbetullah.....	201
2. Hakikat Bilgisi: Marifetullah.....	210
2.1. Aklın ve Kalbin Bilgisi.....	214
2.2. Sûfîlerin Bilgi Nazariyesi İle İlgili Temel Kavramlar.....	223
2.2.1. İlham ve İlm-i Ledünn.....	223
2.2.2. Keşf ve Feth.....	224
2.2.3. Müşahede ve Rü'yet.....	226
2.2.4. Tecelli ve Zevk.....	227
2.2.5. Yakîn.....	228
2.3. Tasavvufi Bilginin Nihai Derecesi: Acziyet ve Hayret.....	230
3. Tecrübi Bir İlim Olarak Tasavvuf.....	232
4. Te'vil ve Ta'bir İlmi Olarak Tasavvuf.....	248
4.1. Yorum Yöntemi Bakımından Tasavvuf: Kur'an ve Hadisin İşari Yorumu.....	248
4.2. Sûfîlerin Vahiy Telakkisi (Vahiy-İlham İlişkisi).....	250
4.3. Sûfîlerin Kur'an Telakkisi.....	253
4.4. Sûfîlerin Kur'an'ı Yorumlama Metodu.....	257
5. Vuslat: Tam Bir Sükûnet ve Hürriyet Hali Olarak Tasavvuf.....	267

KAYNAKÇA..... 271

DİZİN..... 281

ÖN SÖZ

تصوف

Sûfiler tasavvufu kendi buldukları makam ya da hale göre veya sahip oldukları meşrep ya da bakış açısına göre farklı açılardan tanımlamaktadırlar. Bu durum tarih boyunca tasavvufun farklı birçok tanımının ortaya çıkmasını sağlamıştır. İnsan, din ya da tasavvuf farklı birçok veçhesi bulunan şeyler için bu durum kaçınılmazdır. Zira bu tür gerçekleri her yönden kuşatıcı tek bir tanıma sığdırma imkânımız yoktur. Yapılan bu tanımlar birbiriyle çelişir olmaktan çok birbirini tamamlar mahiyettedir. Bu çerçevede tasavvuf İslam'ın manevi veçhesi, zühd hayatı, güzel ahlak, nefis terbiyesi, mücahede, marifet, muhabbet, vuslat, miraç, manevi yolculuk vs. gibi farklı birçok kavramla tanımlanır.

Bu çalışmamızda söz konusu bu tanımlar çerçevesinde tasavvufun ne olduğuna ilişkin genel bir perspektif ortaya koymaya çalıştık. Eserin ana çerçevesi Kırgızistan Türkiye Manas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi bünyesinde yürütülen “İlahiyat Fakültelerinde Okutulan Ders Kitaplarınının Yazımı ve Kırgızcaya Çevirisi” adlı proje kapsamında ortaya çıktı. Söz konusu proje kapsamında Tasavvufa giriş mahiyetinde yazdığımız ve tasavvufun bizzat sûfilerce yapılan tanımları çerçevesinde farklı yönlerine dikkat çekmeye çalıştığımız çalışma KTMÜ Yayınları arasında Kırgızca (Bişkek 2018) ve Türkçe (Bişkek 2019) olarak basıldı. Bu yönüyle hali hazırdaki bu eserin ilk nüvesini oluşturan bu çalışma, bir tasavvuf tarihi kitabı olmaktan çok tasavvufun ne olduğuna ilişkin genel konu, tanım ve kavramları ihtiva eden problematik bir eserdir. Tasavvufa giriş mahiyetindeki genel nitelikli bu çalışmamızı daha sonra üslup ve muhteva bakımından geliştirmek suretiyle elimizdeki bu eser ortaya çıkmış oldu. Bu çerçevede biz esere, tasavvufa müstakil bir ilmi disiplin hüviyetine kavuşturma noktasında önemli katkıları olan meşhur sûfilere ve eserlerine de yer vermek suretiyle genel bir tasavvuf tarihi boyutu da eklemiş olduk. Bu bakımdan eserde XII. asırdan itibaren İslam coğrafyasının tamamında etkili olan tarikatlar ve faaliyetlere değil de tasavvuf tarihi açısından tarikatlaşma dönemine kadar yer verildiğini söyleyebiliriz.

Dört bölümden oluşan çalışmamızın Birinci Bölümünde tarihi süreç içerisinde tasavvufun müstakil bir ilmi disiplin olma serüvenine ve bu süreçte etkili olan şahıs ve eserlere yer verildi. Böylelikle eserin bu ilk bölümünde tasavvuf tarihine genel hatlarıyla yer verildi ve ardından eserin problematik bölümlerine geçildi.

İkinci Bölümde tasavvufu İslam'ın manevi boyutu olması cihetinden ele almaya çalıştık. Bu çerçevede tasavvufun temelde İslam'ın zahiri, şer'î yönüyle ilişkisine ve buna mukabil diğer mistik geleneklerle münasebetine dikkat çekmeye çalıştık. Bu bölümde tasavvuf, İslam'ın estetik ve tecrübi boyutunu ifade eden, bu yönüyle de iman ve amelle doğrudan alakalı olan *ihsan* kavramı ekseninde ele alındı.

Üçüncü Bölümde tasavvuf bir manevi arınma ve yükseliş olarak izah edilmeye çalışıldı. Bu doğrultuda da tasavvuf *tezkiye*, *miraç*, *seyr u sülük*, *kurbîyyet* ve *velayet* gibi temel tasavvufi kavramlar çerçevesinde ahlaki ve psikolojik yönü itibarıyla ele alındı.

Dördüncü Bölümde ise tasavvuf, nihai hedefleri açısından *hakikat bilgisi*, *muhabbet*, *vuslat*, *sükûnet*, *yakin* gibi kavramlar ekseninde ele alındı. Bu sebeple de bu bölümde tasavvufun daha çok epistemolojisine ve tecrübi yönüne dikkat çekilmeye çalışıldı. Ayrıca tasavvufi te'vil metoduna ve sûfîlerin Kur'an'ı yorumlayış tarzlarına yer verildi. Bu doğrultuda tasavvuf Kur'an, insan ya da bütünüyle âlemin suretini yorumlayıp hakikatini idrak etme anlamında bir *ta'bir* ve *te'vil* ilmi olarak tanımlanmaya çalışıldı.

Çalışmanın vücut bulmasında bir şekilde katkısı olan herkese teşekkür ediyorum. Eserin basımı naktasında da desteklerinden dolayı proje editörü Prof. Dr. Murat Demirkol'a ve BİLAY (Bilimsel Araştırma Yayınları) editörü Hüseyin Nazlıaydın'a çok teşekkür ediyorum. Bütün eksiklik ve hatalar bizden her türlü kemâlat yüce Allah'tandır.

Prof. Dr. Muhammet Mustafa Çakmaklıoğlu
Ankara/2020